



İMTİYAZLAR BAĞLAMINDA OSMANLI DEVLETİ'NDE ERMENİLER

Armenians in the Ottoman State in the Context of Concessions

Mehmet DERİ*

Öz

Ermeniler ve Ermenilere tanınan imtiyazlar konusunda yapılan nitelikli ve akademik çalışmaların sayısı son yıllarda giderek artmaktadır. Bu çalışmalardan biri de Prof. Dr. Cahit Külekçi'nin kaleme almış olduğu *İmtiyazlar Bağlamında Osmanlı Devleti'nde Ermeniler* başlıklı çalışmasıdır. Osman Devleti himayesinde yaşayan gayrimüslimlere çeşitli alanlarda birtakım imtiyazlar verildiği gibi, Ermenilere de dinî, sosyo-kültürel, siyasî, idarî, adlî vb. gibi alanlarda birtakım imtiyazlar verilmiş, bu imtiyazlar Tanzimat Fermanı (1839) ve Islahat Fermanı (1856) ile yazılı duruma getirilmiştir. Verilen bu imtiyazlar gereğince, diğer azınlıklar gibi Ermeniler de bağımsız bir dinî zümre kabul edilmiş ve Osmanlı Devleti vatandaşlarının sahip olduğu tüm haklardan faydalanmaya başlamışlardır. Ancak verilen bu iyi niyetli imtiyazlar, ileriki yıllarda ortaya çıkacak olan Ermeni meselesinde ve Ermeni isyanlarında bir basamak oluşturmuş, Batılı Devletlerin Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmasına zemin hazırlamış, bu durum devletin çöküş sürecini hızlandırmıştır. Alanında konuyla ilgili temel kaynaklar kullanılarak, zengin bir akademik literatürle hazırlanmış olan çalışmada; konular özlü bir şekilde ele alınıp işlenmiş, Osmanlı tebaası olan Ermenilere tanınan dinî, sosyokültürel, siyasî, idarî imtiyazlar ve bu imtiyazların zaman içinde doğurduğu olumsuz sonuçlar akademik bir perspektiften incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Osmanlı Devleti, Ermeniler, Ermeni Patrikhanesi, imtiyaz, azınlıklar.

ABSTRACT

The number of qualified and academic studies on Armenians and the concessions granted to Armenians has been increasing in recent years. One of these studies is Prof. Dr. Cahit Külekçi's work titled *Armenians in the Ottoman State in the Context of Concessions*. As the non-Muslims living under the auspices of the Ottoman State were given certain concessions in various fields, some concessions were given to the Armenians in religious, socio-cultural, political, administrative, judicial, etc. areas, and these concessions were put into writing with the Tanzimat Edict (1839) and the Islahat Edict (1856). As a result, in accordance with these concessions, Armenians, like

* Editör-Yazar, Rağbet Yayınları, İstanbul/Türkiye. E-posta: mehmet.deri@gmail.com. ORCID: 0000-0002-2287-9330.

other minorities, were accepted as an independent religious group and started to benefit from all the rights of the citizens of the Ottoman State. However, these well-intentioned concessions formed a step in the Armenian Question and Armenian revolts that would emerge in the coming years, paved the way for Western States to interfere in the internal affairs of the Ottoman State, and this situation accelerated the collapse of the state. In this study, which was prepared with a rich academic literature, using first-hand basic sources on the subject; the subjects were dealt with concisely, and the religious, socio-cultural, political, administrative concessions granted to Armenians who were Ottoman subjects and the negative consequences of these concessions over time were examined from an academic perspective.

Keywords: Ottoman State, Armenian, Armenian Patriarchate, concession, minorities.

Küleççi, Cahit (2017). *İmtiyazlar Bağlamında Osmanlı Devleti'nde Ermeniler*. İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları, 224 sayfa.

Osmanlı Devleti himayesinde yaşayan diğer gayrimüslim topluluklar gibi Ermeniler de zimmî statüye sahip olarak yüzyıllarca barış, hoşgörü ve huzur içerisinde yaşamışlardır. Diğer gayrimüslimlere olduğu gibi Ermenilere de dinî, sosyo-kültürel, siyasî vb gibi alanlarda birtakım imtiyazlar verilmiştir. Ermeniler kendilerine tanınmış olan bu özel imtiyazlarla, 19. yüzyılın ilk yıllarından itibaren İmparatorluğun yaşadığı büyük değişim ve dönüşüm hareketlerinin estirdiği rüzgârı da arkalarına alarak sosyo-ekonomik bakımdan daha da güçlenmişlerdir.

Ermenilerin bağlı bulunduğu İstanbul Ermeni Patrikliği, 1461'de Fatih Sultan Mehmed tarafından tesis edilmiştir. O döneme kadar Bursa'da Piskoposluk olarak bulunan dinî makam, Fatih Sultan Mehmed'in Bursa'daki Hovakim Efendi'yi İstanbul'a getirtip, Ermeni Patriği ilan etmesiyle Patriklik haline gelmiş ve Patrikhane teşkilatı kurulmuştur. Ermeni Patrikleri, Osmanlı Devleti tarafından kendilerine verilen imtiyazlarla büyük yetki ve sorumluluk sahibi olmuşlardır. Ermeni Patriğine verilen beratla birlikte, kendilerine tanınan imtiyazlar, din ve toplumla ilgili işler, okullar ve cemaate ait kurumların yönetimi Patrikhaneye verilmiştir.

Ermenilere verilen bu imtiyazlar, 19. asrın ortalarından itibaren Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı ve Ermeni Milleti Nizamnâmesi gibi düzenlemelerle daha da genişlemiş ve artmıştır. 1863 yılında kabul edilen Ermeni Milleti Nizamnâmesi, Ermeniler için bir anayasa niteliği taşımıştır. Bu Nizamnâme ile Ermenilerin hayat düzeni ve sosyal durumları Patrikhane'nin yönetimi ve denetimine bırakılmıştır. Nizamnâme ile Patriğin hak ve yetkileri daha çok sivil manada sınırlandırılmış ve ruhanî olmayanların da bulunduğu sivil meclisler

oluşturulmuştur. Patrik, ruhanî ve sivil meclislerden oluşan bir genel meclis tarafından seçilir konuma getirilmiştir. Patrik ve Patrikhane; dinî yetki olarak Ermeni Kilisesi içinde en yüksek ruhanî lider/merkez olmamasına rağmen, Osmanlı Devletinden aldığı siyasî güç sayesinde zaman içerisinde bir otorite odağı haline gelmiştir.

İnceleyeceğimiz eser, giriş, iki bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Giriş kısmında (13-42); araştırmanın amacı, önemi, gerekçesi, takip edilen metot ve kullanılan kaynaklar hakkında bilgi verilmiş; ayrıca 19. yüzyılın başında Osmanlı Devleti'nin sosyal ve mali açıdan içinde bulunduğu durum ele alınmıştır.

Birinci Bölüm (43-144); “*Dinî ve Kültürel İmtiyazlar*” başlığını taşımakta olup bu bölümde Osmanlı Devleti himayesinde yaşayan Ermenilerin 19. yüzyıldaki durumu; Ermeni Patrikliğine ve kiliselerine, kilise gelirlerinin artırılması, kiliselerin bakım ve tamirinde yapılan yardımlar, ayinlerin icrasında ve mezarlıkların kullanımında sağlanan kolaylıklar konuları ele alınmıştır. Ayrıca bu bölümde, Gregoryen Ermeni Kilisesine ve bu kiliseye mensup Ermeniler başta olmak üzere Katolik Ermenilere ve Protestan Ermenilere sağlanan mezhebî imtiyazlar ve kolaylıklar konularına değinilmiştir. Ermenilere eğitim alanında verilen imtiyazlar; basın-yayın alanında sağlanan imtiyazlar ve bu basın-yayın faaliyetleri sırasında devlet aleyhine yapılan neşriyatın kapatılması; Ermenilerin cemiyetleşme süreci ve bu süreçte kurdukları sivil toplum kuruluşları; bu sivil toplum kuruluşlarından devlet aleyhine zararlı faaliyet gösterenlerin kapatılması, toplum yararına çalışanların ise devlet eliyle desteklenmesi gibi konular yine bu bölümde ele alınıp incelenmiştir.

İkinci Bölümde (145-200); “*Siyasî İmtiyazlar*” başlığı ile Osmanlı himayesinde yaşayan Ermenilerin zaman içerisinde elde ettiği birtakım siyasî imtiyazlar konusu ele alınmış, Tanzimat Fermanı (1839), Islahat Fermanı (1856), Paris İmtiyaz Antlaşması (1856) ile verilen imtiyazlar neticesinde Ermeniler adeta devlet içinde devlet olmuşlar, bu durum Osmanlı Devleti'nin çöküş sürecini hızlandırmıştır. Ayrıca bu bölümde, Türk-Ermeni Teâlî Cemiyetinin Nizamnâmesinin çeviri metni de eklenerek Osmanlı Devleti'nin Ermeni toplumuyla olan siyasî ilişkilerine dikkat çekilmiştir. 24 Kânûn-ı Evvel 1338 (24 Ekim 1922)'de İstanbul'da kurulan Türk-Ermeni Teâlî Cemiyetinin amacı, geçmişte yaşanan menfi hadiseleri dikkate alarak, bunlara bir daha meydan vermemek, Türk ve Ermeni unsurlar arasında ileriye yönelik olarak dostane ve samimi ilişkilerin geliştirilmesini sağlamaktır. Cemiyetin yönetim kurulu üyeleri, 1338/1922 tarihinde bir Nizamnâme kaleme almışlardır. Söz konusu Nizamnâme, 14 bölüm ve 70 maddeden oluşmaktaydı. Nizamnâme dikkatlice

incelendiğinde görülecektir ki Osmanlı Devleti, Ermeni milletinin tekrar sâdik millet konumuna gelmesini talep etmekte, hatta ‘Türk Ermenileri’ şeklinde bir niteleme yaparak devlet içindeki azınlıklar sorununu bu şekilde bertaraf etmeye gayret göstermekteydi.

Sonuç (201–204) kısmında ise çalışmanın genel bir değerlendirmesi yapılarak çalışmaya son verilmiştir.

Netice itibariyle *İmtiyazlar Bağlamında Osmanlı Devleti’nde Ermeniler* başlıklı bu çalışma; alanında yapılan sayılı çalışmalardan olması, konuların bütüncül ve sistematik bir şekilde ele alınması, oldukça zengin bir akademik literatür kullanılarak hazırlanmış olması, yazarının konuya olan hakimiyeti, özgün yorumları ve değerlendirmeleri, kendi alanında daha sonra yapılacak akademik araştırmalara ciddi bir literatür katkısı sunması gibi nedenlerle konuya ilgi duyan akademisyenler ve araştırmacılar için önemli bir başvuru özelliği taşımaktadır.

Kaynakça

Külekçi, Cahit (2017). *İmtiyâzlar Bağlamında Osmanlı Devleti’nde Ermeniler*. İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.

“COPE–Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir:

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

The following statements are made in the framework of “COPE–Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required for this study.

Declaration of Conflicting Interests: The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this article.